

Aplikovaná optika II

Fyzikální část – verze 92

Josef Kuběna , Přírodovědecká fakulta MU, Brno
Svatopluk Synek, Lékařská fakulta MU, Brno

Principy optických a jiných počítačových
skenovacích metod užívaných v oftalmologii

Učební pomůcka pro obor optometrie

Typy laserů v medicíně

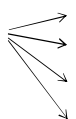
V medicíně se převážně dosud užívají tyto typy laserů:

1. **argonový** laser plynový, kontinuální, (vhodné vlnové délky 488 nm a 514nm)
2. **kryptonový** laser plynový, kontinuální, (647,1nm)
3. **Nd:YAG**, pevnolátkový, pulsní i kontinuální, buzení výbojkami, (1064 nm)
4. **Dye** (angl. barevný odstín) laser, kapalinový, u kterého je možné nastavit vlnovou délku laseru změnou koncentrace aktivních prvků vzácných zemin (Eu, Dy, Tb, Sm) v roztoku, buzení výbojkou, chlazení tekutým dusíkem (fotodynamická léčba submakulární membrány).
5. **eximerové lasery**, plynové, pracují na principu buzení chemickým rozpadem dimerů vzácných plynů (např. ArF, KrCl, XeF, aj.), jejich obor vlnových délek leží v oblasti 120 nm až 550 nm.

Lasery

Lasery rozlišujeme především podle druhů aktivního prostředí, to znamená, jakým procesem dochází k jeho excitaci:

Excitace atomů do metastabilního stavu

- Srážkami** mezi atomy dvou druhů (He-Ne, CO₂)
- Optickou** excitací - čerpáním (rubín, neodymové sklo)
- Excitací při **chemické reakci** (eximery)
- Průchodem elektrického proudu** (polovodiče, GaAs) a jiné způsoby

Světelný výkon laserů:

1. **Kontinuální** laser až desítky mW
2. **Pulsní laser** při středním výkonu 10 mW může mít parametry:
  - délka pulsu = 1 ns,
  - výkon v pulsu = 1 MW,
  - opakovací frekvence = 10 Hz

3

He – Ne a CO₂ laser

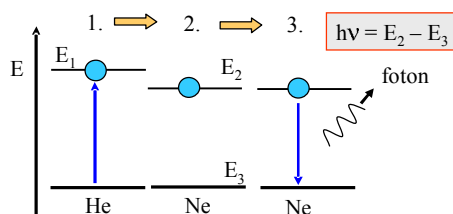
1. Jsou-li výstupní okénka skloněna pod Brewsterovým úhlem, pak svazek laserových paprsků je lineárně polarizován
2. Skleněná výbojová trubice s náplní He (tlak asi 100Pa) a Ne (tlak asi 10 Pa).
3. U CO₂ laseru přebírá funkci He dusík a neonu molekula CO₂

Typické kontinuální lasery.

$\lambda(\text{He-Ne}) = 632.8 \text{ nm}$

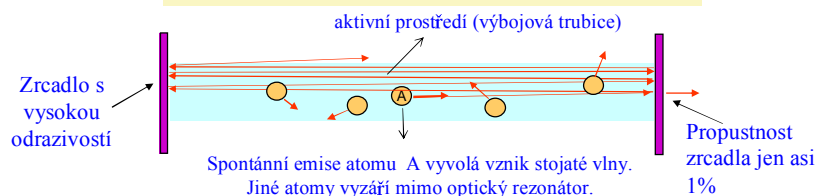
$\lambda(\text{CO}_2) = 10.6 \text{ }\mu\text{m}$

Energiové schéma buzení (tzv. **tříhladinový systém**)

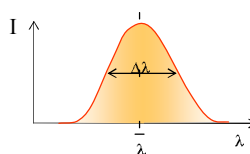
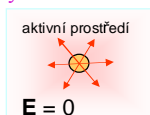
1. Výbojem se excituje atom He na E₁
2. Srážkou atomů He s Ne se excituje atom Ne do **metastabilního stavu** na E₂
3. Za přítomnosti elektrického pole o frekvenci ν_M vyzáří Ne foton **stimulovaně**, jinak **spontánně**

Spontánní emise

Spontánní emise

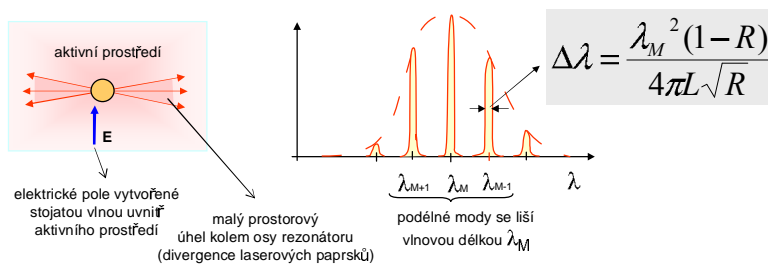
atomy září do všech směrů

1. Když se atom **nenachází** v elektrickém poli, přechází do stabilního stavu **samovolně**.
2. Foton je vyzářen do **libovolného směru** a v **libovolné polarizaci**.
3. Pozorujeme obvyklou **spektrální čáru** o šířce $\Delta\lambda \sim 1/\tau$ (τ = doba života) .

5

Stimulovaná emise

- 1) Atom v metastabilním stavu vyzáří **spontánně** foton (EM vlnu) ve **směru optické osy** rezonátoru. Tím vznikne stojatá elektrická vlna.
- 2) Záření zbývajících atomů v metastabilním stavu už není spontánní, ale je **nyní stimulováno** elektrickým polem oné stojaté vlny.
- 3) Tyto atomy vyzáří své vlny **do směru optické osy** rezonátoru v té **polarizaci a fázi**, která odpovídá stavu vektoru E stojaté vlny. Tím se dosahuje **prostorové koherence** v celém průřezu svazku.
- 4) Malá šířka $\Delta\lambda$ podélných modů (odpovídá za velkou **koherenční délku**) je důsledek vysoké odrazivosti zrcadel a délky L rezonátoru.

6

Odhad zesílení laserů

Zesílením se rozumí kolikrát intenzivnější je svazek laseru než obyčejný zdroj světla při stejném světelném výkonu.

Při **spontánní emisi** se šíří paprsky do všech stran, tj. do prostorového úhlu $\Omega = 4\pi$.

Při **stimulované emisi** se šíří do prostorového úhlu $\omega = 2\gamma^2$, kde úhel γ je úhel divergence paprsků vystupujících z laseru.

Zesílení nepolarizovaného laserového svazku:

$$z_n = \frac{4\pi}{2\gamma^2}$$

U nepolarizovaného svazku má vektor elektrické intenzity **E** libovolný směr kolmý na svazek. Tomuto stavu odpovídá úhel 2π .

Když je výbojová trubice zakončena okénky pod Brewsterovým úhlem, pak je stojaté vlnění uvnitř rezonátoru téměř lineárně polarizováno. Označme v tomto případě úhel mezi krajními vektory **E** jako ϵ .

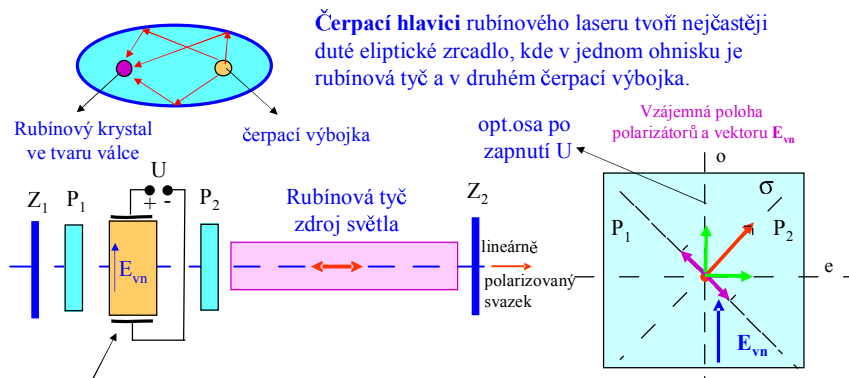
Zesílení polarizovaného laserového svazku:

$$z_p = \frac{4\pi}{2\gamma^2} \frac{2\pi}{\epsilon}$$

Rubínový laser

1. Rubín je krystal Al_2O_3 s příměsí asi **0.1% atomů chrómu** (dělá červené zabarvení).
2. Pracuje na tříhladinovém systému buzení. Funkci atomů He přebírá zde krystalová mřížka Al_2O_3 , jejíž **tepelné kmity spolu s fotony čerpací výbojky** excitují atomy Cr do metastabilního stavu (doba života asi 3 ms)
3. Když je dostatek atomů Cr v metastabilním stavu, **otevře se rezonátor** a téměř okamžitě (díky vzniku elektrického stojatého vlnění v rezonátoru) přejdou všechny atomy excitované atomy Cr do základního stavu a přitom **stimulovaně září**.
4. Jde o typický **pulsní laser**. Opakovací frekvence v režimu volných oscilací (rezonátor stále otevřený) bývá asi 10 Hz. Světelná energie jednoho pulsu roste s objemem krystalu, dosahuje a dosahuje v 1 cm^3 hodnoty asi 2 Jouly.
5. $\lambda = 694.3 \text{ nm}$
6. Řízené **otevírání rezonátoru** se děje:
  - **mechanicky** např. rotujícím zrcadlem ,pomalé spínání, Δt asi 10^{-3} s
  - **Kerrovou celou** (Vnější elektrické pole v látce (např. nitrobenzen) stáčí polarizační rovinu světla o 90 stupňů), Δt až 10^{-6} s

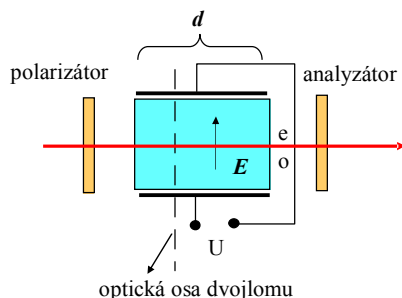
Spínání rubínového laseru

1. Kerrova cela se ovládá napětím U a je vložena mezi dva zkřížené polarizátory P_1 a P_2
2. Při napětí $U = 0$ světlo z rubínu neprojde na zrcadlo Z_1 . **Rezonátor je zavřený.**
3. Při napětí U_1 se průchodem přes celu otočí polarizační rovina 90 st. a **rezonátor je otevřený** pro polarizaci svazku určenou polarizátorem (mezi řádným a mimořádným paprskem vznikne fázový posuv π).

Kerrova cela

Kerrová cela je elektro-optické zařízení, které slouží k modulaci intenzity světla prostřednictvím přiváděného elektrického napětí (elektrického pole E). Je založena na **Kerrově jevu**, který spočívá v tom, že isotropní kapalina o indexu lomu n se stane dvojlomnou tím, že její molekuly se orientují do směru elektrického pole. **Optická osa** dvojlomné kapaliny je pak rovnoběžná se směrem vektoru E a pro rozdíl indexů lomu $(n_e - n_o) = kE^2$, kde k je konstanta úměrnosti (největší je pro nitrobenzen). Polarizátor a analyzátor jsou zkřížené a se směrem vektoru E svírají 45 st.

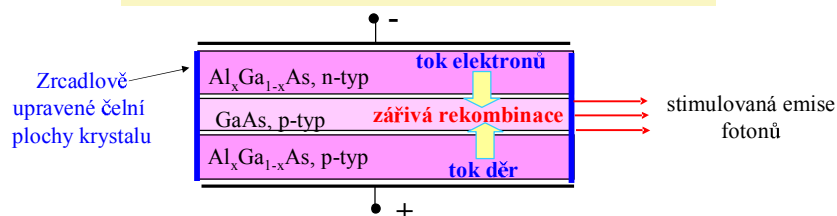

Fázový posuv mezi řádným a mimořádným paprskem je

$$\varphi(E) = \frac{2\pi d(n_e - n_o)}{\lambda} = \frac{2\pi k d E^2}{\lambda}$$

Po průchodu analyzátozem pak tyto dva paprsky **interferují a interferenční intenzita** závisí na fázovém posuvu a tedy na přivedeném elektrickém napětí ($E = U/d$)

Polovodičový laser

1. Vnější napětí uvedené polarity způsobí, že se v **opticky aktivní vrstvě krystalu GaAs** nahromadí současně velké množství elektronů a děr (s dostatečně dlouhou dobou života), které spolu mohou **rekombinovat** převážně jen **zářivými přechody**.
2. Zrcadlově upravené čelní plochy krystalu vytvářejí planparalelní **optický rezonátor** délky asi 1 mm. Ten zaručí, že při rekombinaci elektronů a děr vznikne **stimulovaná** emise fotonů.
3. Vlnová délka emitovaného světla je z intervalu 700 až 900 nm podle obsahu Al.
4. Na podobném principu pracují **luminiscenční fotodiody (LED)**. Nemají rezonátor a elektrony a díry v aktivním prostředí **spontánně** rekombinují a emitují foton.

11

Srovnání vlastností světla

Vlastnost	Laserové světlo	Obyčejné světlo
spektrální složení	zlomek šířky jedné spektrální čáry, několik podélných módů	soubor spektrálních čar spojité spektrum
časová koherence (koherenční doba τ , koherenční délka $\delta = \tau c$)	velká, δ je větší než délka rezonátoru	malá, $\delta \sim \lambda$ až 100λ $\delta = \frac{\lambda^2}{\Delta\lambda}$
prostorová koherence (koherenční šířka β)	po celém průřezu laserového svazku je γ_s přibližně roven 1	velice malá, pro koherenční šířku platí $\beta = \lambda \frac{a}{s}$
polarizace	a) nepolarizované b) lineárně polarizované	nepolarizované
rovnoběžnost	vysoká, čím delší rezonátor, tím menší divergence svazku	září do všech směrů, o rovnoběžnosti se nedá mluvit

Zobrazování v oftalmologii

Zobrazovací metody:

1. Konfokální skenovací oftalmoskop
2. Fluorescenční angiografie
3. Spekulární (endotelový) mikroskop
4. Rohovkový topograf (keratograph)

Mezi metody, které umožňují analýzu změn zrakového nervu případně tloušťky vrstvy nervových vláken patří:

1. **Heidelberský sítnicový tomograf (HRT)**
Využívá 3D zobrazení sítnice pomocí skenovací techniky a konfokálního principu. Zobrazení se uchovává v počítači do dalšího vyšetření.
2. **Optická koherenční tomografie (OCT)**
Využívá konfokálního principu, skenovací techniky, koherence světla, Michelsonův interferometr k měření zejména tloušťky celé vrstvy nervových vláken
3. **Analyzátor nervových vláken (GDx)**
Využívá konfokálního principu, skenovací techniky, polarizační interferometrie k zobrazení nervových vláken. Sytost barvy jejich zobrazení je úměrná jejich tloušťce.

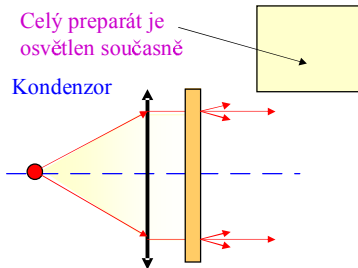
Zkratky

V souvislosti s moderními metodami a přístroji se vyskytuje mnoho zkratk sestavených obvykle z prvních písmen anglického názvu, ale jejich význam není ustálen. Viz příklady:

Confocal Scannig Oftalmoscop
 Heidelberg Retina Tomograph
 Optical Coherence Tomograph
 Glaucoma Diagnostics
 Scannig Laser Oftalmoscop
 Cofocal Scannig Laser Oftalmoscop
 Computer Tomograph (Absorption Computer Tomograph)
 Nuclear Magnetic Resonance (Magnetic Resonance Image)

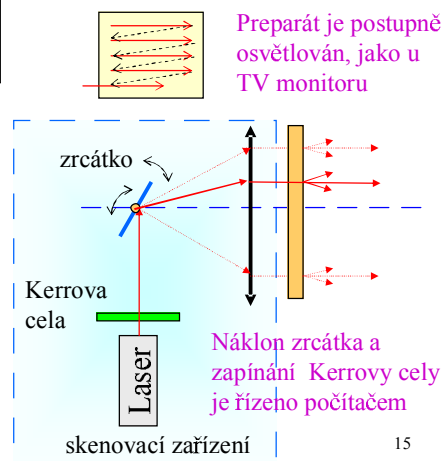
Skenovací optika - osvětlení

Standardní osvětlení preparátu

Místo zrcátka se ve skenovacím zařízení užívá i **Pockelsova cela** nebo **difrakční vychylování** paprsku na ultrazvukových vlnách.

Skenovací osvětlení

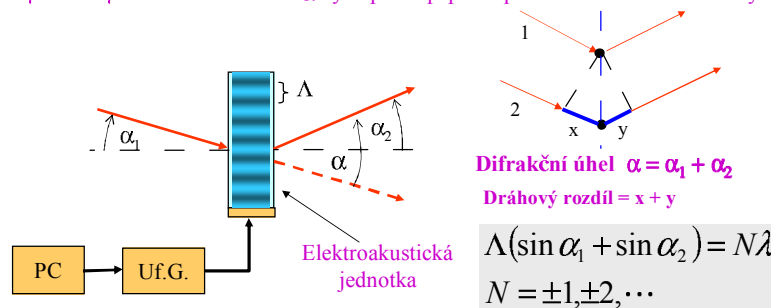

15

Ultrazvukové skenovací zařízení

Ultrazvukový modulátor směru paprsku (skenovací zřízení) je založen na **optické difrakci** laserového svazku na ultrazvukových vlnách v pevných lákách i v kapalinách. **Jde o jev analogický difrakci světla na optické mřížce.**

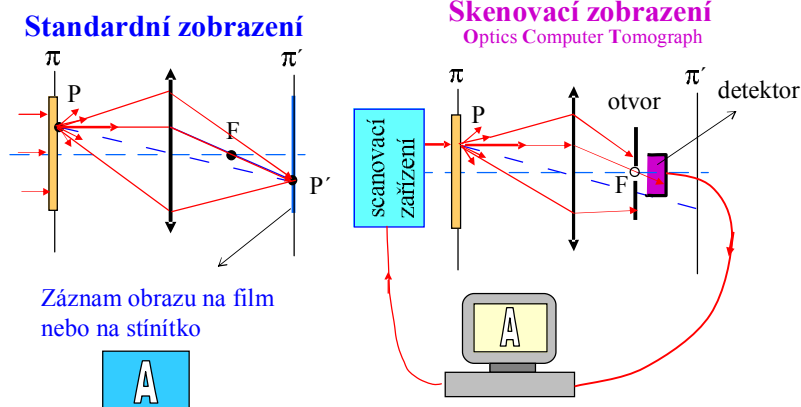
Elektronicky se mění frekvence ultrazvuku od 10 MHz až do 1 GHz a tím se vlnová délka Λ akustických vln (analogie mřížkové konstanty optické mřížky) mění v rozsahu asi 100 μm až 1 μm . **Difrakční úhel α** výstupního paprsku pak lze ovládat elektronicky.

16

Zobrazení skenovací optikou

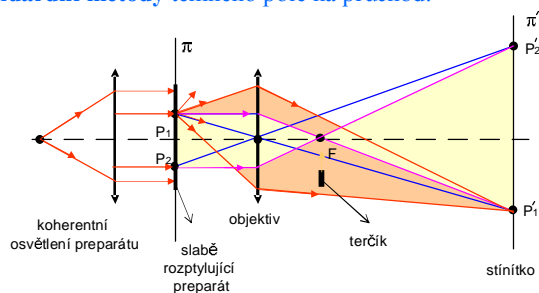

1. Paprsek, který projde ohniskem, přemění detektor na elektrický signál a tím se řídí při skenování jas v daném bodě obrazu na monitoru.
2. **Zaostřování** obrazu na předmět odpadá!

17

Temné pole na průchod

Princip **standardní metody** temného pole na průchod:

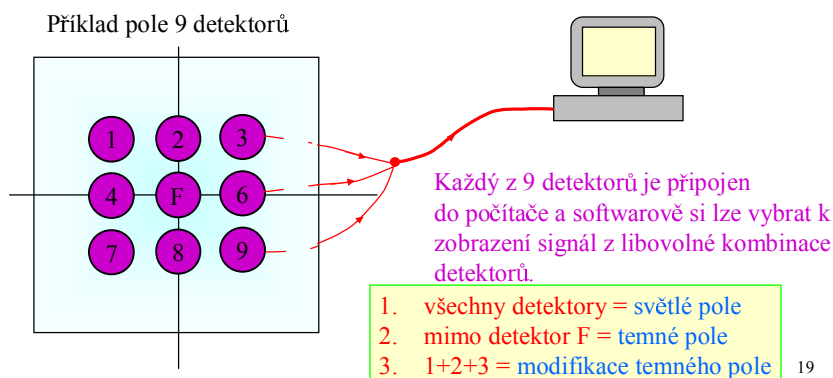

1. Terčik mimo ohnisko – **světlé pole**
obraz vytvářejí paprsky rozptýlené i paprsky rovnoběžné s osou čočky
2. Terčik v ohnisku – **temné pole**
obraz vytvářejí jen rozptýlené paprsky, které projdou čočkou

18

Skenovací metoda temného pole

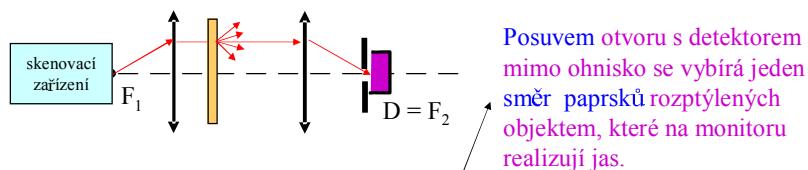
Optické laserové metody (Optics Computer Tomograph- **OCT**) se podobají rentgenové absorpční tomografii (CT). Tam se také detekuje jen intenzita jednoho paprsku, který právě prochází objektem a z něho **počítač odvozuje** (softwarově) **jas** bodu na obrazovce.

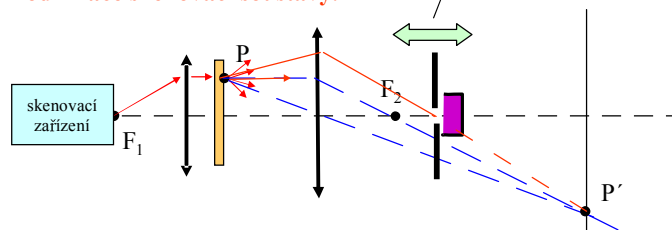
19

Jiné skenovací soustavy

Konfokální skenovací soustava na průchod: - detektor je přesně v ohnisku objektivu, kontrast obrazu je určován jen intenzitou paprsků rovnoběžných s osou (tj. absorpcí v preparátu a jeho rozptylovými vlastnostmi).

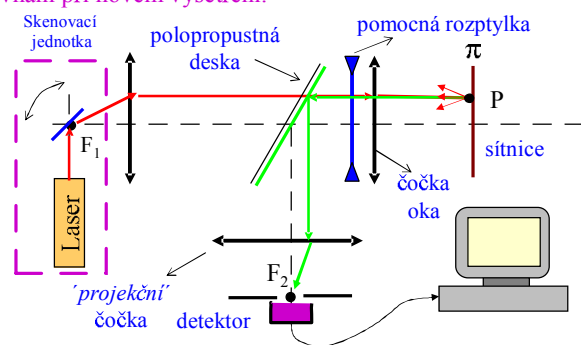
Modifikace skenovací soustavy:

20

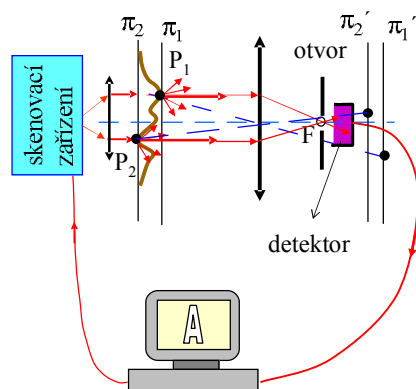
Skenovací oftalmoskop - HRT

K zobrazení sítnice využívá metody **temného pole na odraz**. Skenovací metodou se dají tak zobrazit i 3D sítnice, protože u této metody není třeba zaostřovat. Interpretace kontrastu je **složitá**, avšak podstatné znaky 3D struktury sítnice se zachovávají. Zobrazení se uchová, aby bylo k dispozici pro porovnání při novém vyšetření.

21

Skenování 3D objektu

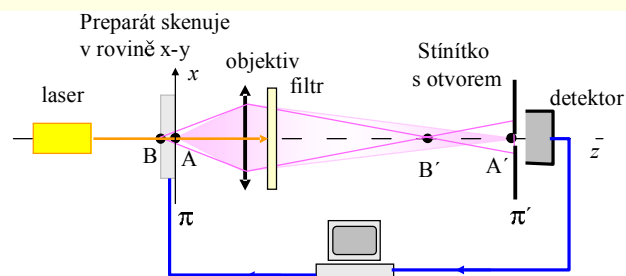

1. Zobrazovaný objekt je **3D**.
2. **Ostrost obrazu** je dána tím, že v daném okamžiku je osvětlen jen jeden bod předmětu, jemuž odpovídá jeden bod na obrazovce.
3. **Jas** bodu na obrazovce **nezáleží** na tom, v které předmětové rovině leží.
4. Jas každého bodu na obrazovce zde určuje intenzita (**úroveň absorpce a rozptylu**) paprsku rovnoběžného s osou systému (otvor před detektorem leží v ohnisku zobrazovací čočky). Tomuto uspořádání se říká **konfokální**.

Počítačový obraz 3D objektu je 2D a **nelze** jej softwarově rekonstruovat na 3D.

22

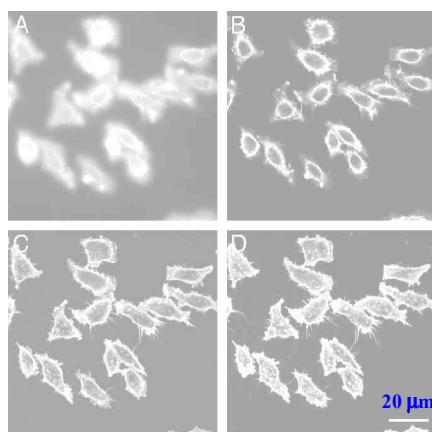
X-y skenovací konfokální mikroskop

Tlustý vzorek rozptyluje světlo nebo se v něm budí fluorescence. Laserový paprsek osvětluje preparát v bodech A i B. **Filtr** dále propouští jen fluorescenční záření. Paprsky z bodu A se protínají v obraze A' a otvorem procházejí do detektoru, jehož signál určuje **jas bodu na monitoru**, který přísluší místu na vzorku, kam dopadá paprsek z laseru. **Skenování vzorku** v rovině xy řídí počítač. Fluorescenční záření z bodu B je v rovině stínítka s otvorem rozostřeno a malá část, která projde otvorem, zhoršuje kontrast snímku. Na jinou rovinu se **zaostří posuvem** stínítka s otvory.

23

Konfokální mikrosnímky - řezy

Rostlinná buňka:

- A) Standardní zobrazení metodou temného pole
- B) Zaostřeno na vršky
- C) Zaostřeno na střed
- D) Zaostřeno na spodek

Zobrazení B, C a D získáno laserovým konfokálním mikroskopem. Preparát byl připraven tak, aby laser v preparátu budil fluorescenční záření.

Starší konfokální optické systémy používají místo laserového nebo x-y skenování tzv. **Nipkowův disk**

24

Přístrojová ostrost obrazu

Rozlišovací schopnost záznamového media obrazu charakterizujeme rozměrem detekční buňky :

- **Lidské oko** - velikost buněk na sítnici – I_o úhlové rozlišení $\varphi_m = 3 \cdot 10^{-4}$
- **Fotografický film** – velikost zrna – počet čar na 1 mm = N, tedy $L_f = 1/N$
- **Digitální medium (CCD čip)** – velikost pixelu čipu - L_p

Rozlišovací schopnost zobrazovacího systému charakterizujeme **mezním rozlišením**, které je důsledkem difrakce světla na pupile objektivu při zobrazení jednoho bodu předmětu.

$$\rho = \lambda \frac{b}{D} \quad \text{nebo} \quad \rho = \frac{\lambda}{A}$$

kde A je numerická apertura objektivu mikroskopu (je uvedena na objektivu).

Při subjektivním pozorování mikroskopického obrazu je tedy maximální zvětšení

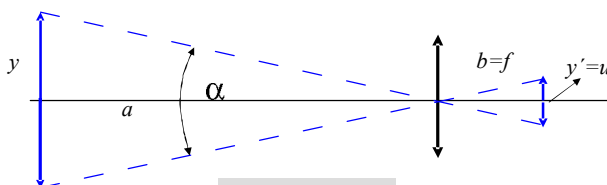
$$\Gamma_{\max} = \frac{A}{\varphi_m} \cong A * 3 \cdot 10^3 \cong n \frac{D}{a} * 3 \cdot 10^3$$

Ideálně vyvážené zobrazovací soustavy jsou takové, kdy velikost buněk média L je přibližně rovna meznímu rozlišení (takovou soustavou je lidské oko).

25

Optický zoom

Optický zoom je soustava čoček, u níž lze plynule měnit ohniskovou vzdálenost a polohu hlavních rovin. Změnou ohniskové vzdálenosti se pak změní úhlová apertura objektivu α . **Nejmenší ohnisková vzdálenost** se volí tak, aby byla přibližně rovna úhlopříčce u filmového políčka nebo použitého CCD čipu. Toto je konstrukční konstanta přístroje.

Z obrázku je zřejmé, že platí

$$\alpha = \frac{y}{a} = \frac{y'}{f} = \frac{u}{f}$$

Zvětšením ohniskové vzdálenosti klesá tedy úhlová apertura přístroje.

Je důležité si všimnout, že u fotoaparátů je ohnisková vzdálenost řádově jednotky centimetrů, zatím co u **digitálních přístrojů je 10x menší**. Proto je zde optický zoom technicky snadněji realizovatelný.

26

Digitální zoom

Při záznamu obrazu na CCD čip je fotoaparát vybaven jednoúčelovým mikropočítačem, který umí pracovat s obrazovou maticí, do jejichž prvků je zapsána intenzita světla z odpovídajících pixelů CCD čipu.

Na příkladu si zjednodušeně vysvětlíme, co udělá mikropočítač při digitálním zoomu 2x:

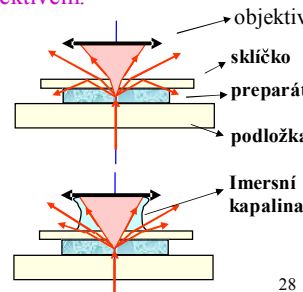
Nechť čip má 1000x1000 pixelů a do tohoto pole se uloží obraz. Při digitálním zoomu 2x vezme mikropočítač středové pole čipu 500x500 pixelů a mezi každé dva pixely vloží nový pixel, do něhož zapíše intenzitu, kterou vypočte např. jako průměr intenzit sousedních pixelů. Po této operaci bude mít obrazové pole zase 1000x1000 pixelů a až takto softwérově upravený obraz uloží do paměti nebo zobrazí na displeji fotoaparátu. Výpočet intenzity pro nový pixel je mnohem složitější než bylo zjednodušeně naznačeno, už proto, že každý pixel má 9 sousedních a ne jen dva.

27

Imersní kapalina

Imersní kapalina vyplňuje prostor mezi preparátem a objektivem určeným obvykle pro dosažení největšího zvětšení mikroskopu (~1000x).

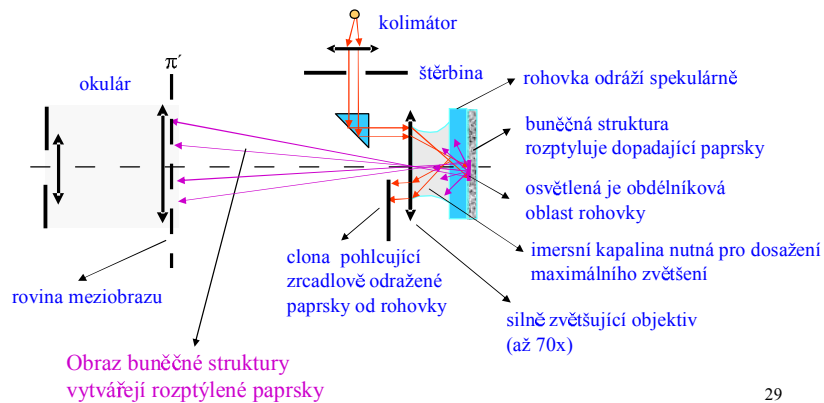
1. Objektivy pro použití imersní kapaliny bývají označeny proužkem.
2. Index lomu kapaliny n by měl být veliký (čiré oleje), dá se použít i voda.
3. Imersní kapalina zvětšuje rozlišovací schopnost objektivu
4. Imersní kapalina zvětšuje jas obrazu (roste aperturní úhel).
5. Zvětšuje vzdálenost mezi preparátem s objektivem.

Bez kapaliny	$\rho = \lambda \frac{f}{D}$	$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f}$	
S kapalinou	$\rho = \frac{\lambda}{n} \frac{f}{D}$	$\frac{n}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f}$	

28

Endotelový mikroskop

Spekulární (endotelový) mikroskop využívá k zobrazení buněčné struktury na vnitřní straně rohovky standardní metody **temného pole na odraz**.

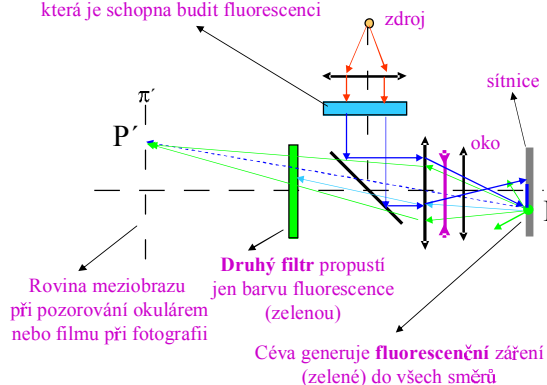

29

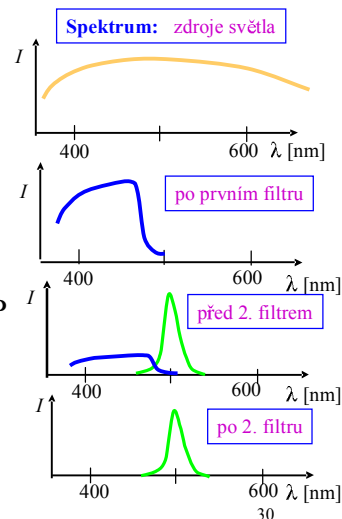
Optický princip angiografu

V oftalmologii se užívá k zobrazení cév na sítnici

První filtr propouští tu část spektra, která je schopna budít fluorescence

Pro jev fluorescence musí platit: $h\nu_0 > h\nu$

Normální angiogram

31

Tloušťka nervových vláken

Zobrazení sítnice

bývá včasným indikátorem glaukomového poškození, protože úbytek axonů v nervových vláčknech je nejčasněji zjištělným defektem u glaukomu.

Dnes je známo, že ani **ztráta 50% tloušťky** nervových vláken sítnice nevyvolá zjištělné defekty ve vnímání zorného pole. Proto je důležité sledovat v delším časové úseku tyto změny tloušťky celé vrstvy nervových vláken sítnice i jednotlivých vláken pomocí moderních zobrazovacích a měřicích metod.

Mezi přístroje umožňující tuto analýzu změn zrakového nervu a vrstvy nervových vláken patří:

1. Heidelberský sítnicový tomograf (HRT) – zaznamená obraz sítnice
2. Optická koherenční tomografie (OCT) – měří tloušťku celé vrstvy
3. Zobrazuje a měří tloušťku jednotlivých nervových vláken (GDx)

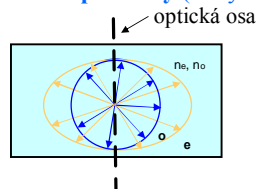
Fyzikální principy GDx a koherenční tomografie jsou objasněny na následujících schématech.

32

Dvojlomné látky

Anizotropní látky (látky dvojlomné)

Polární diagram

Koncové body $\mathbf{n}_o$ leží na kouli, zatím co $\mathbf{n}_e$ leží na rotačním elipsoidu.

Dvojlomná látka je charakterizována dvěma indexy lomu $\mathbf{n}_o$ a $\mathbf{n}_e$ a optickou osou. Ve směru optické osy jsou indexy lomu stejné.

Izotropní látky:

např. sklo, plexisklo, kapaliny, ...

Přírodní anizotropní látky (dvojlomné látky):

- např. krystaly jako vápenec, křemen, KH_2PO_4 (hydrofosforečnan draselný, zkráceně KDP)
- např. organické látky s orientovanými makromolekulami

V izotropních látkách je možné vyvolat **umělou anisotropii**:

- elastickou nebo i plastickou deformací (fotoelasticimetrie)
- silným elektrickým polem (Kerrův jev, Pockelsův jev)

33

Vlastnosti dvojlomných látek

1. **Optická osa** leží ve směru orientace makromolekul nebo ve směru maximální deformace.
2. **Rozdíl $n_e - n_o$** je největší ve směru kolmo na optickou osu. Velikost rozdílu je úměrná deformaci a nabývá hodnot od 0 až 0.1, podle druhu látky.

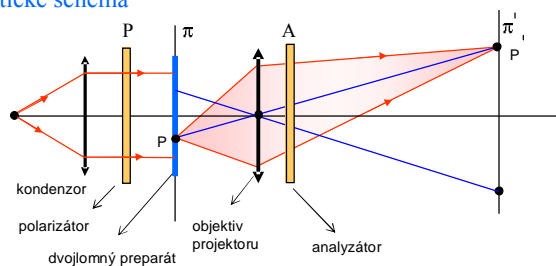
Základní vlastnosti dvojlomných látek:

Ve dvojlomných látkách se šíří světlo jako dva lineárně polarizované paprsky. Nazývají se řádný (ordinářijs), jemu přísluší index lomu n_o , a mimořádný (extraordinářijs) s indexem lomu n_e . Vektor $\mathbf{E}_o$ paprsku $\mathbf{o}$ je rovnoběžný s optickou osou, vektor $\mathbf{E}_e$ paprsku $\mathbf{e}$ je na ni kolmý.

34

Standardní polarizační projektor

Optické schéma

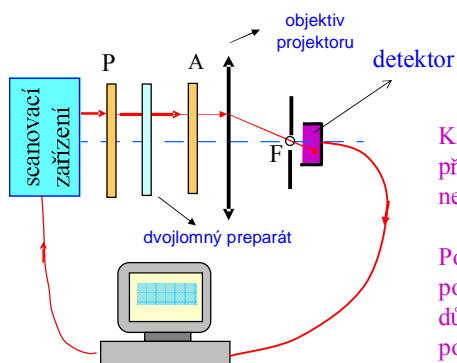

Kontrast vzniká interferencí řádného (o) a mimořádného (e) paprsku za analyzátořem. Intenzita v bodě P' je dána vztahem:

$$I(P') = I_e + I_o + 2\gamma\sqrt{I_e I_o} \cos \varphi$$

35

Skenovací polarizační projektor

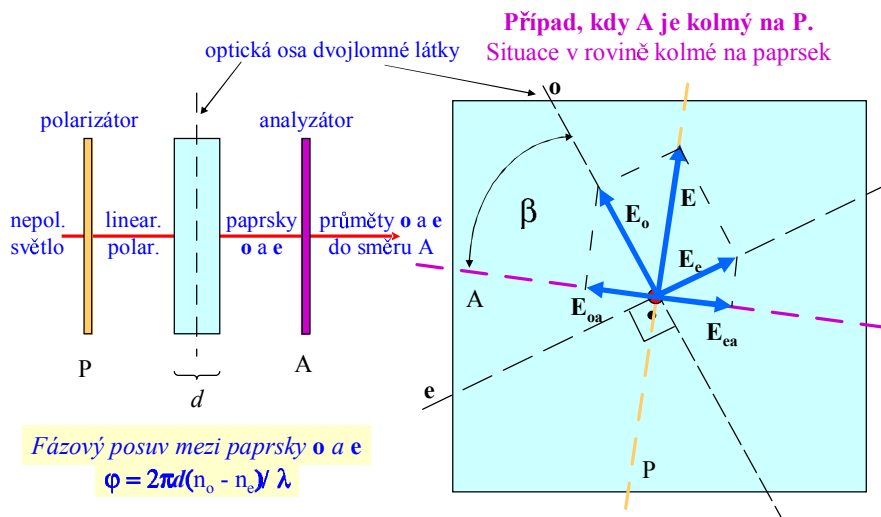

Kam se vloží analyzátoř A, zda před nebo za čočku, na tom nezáleží.

Podobně jako u standardního polarizačního projektoru je důležité zachovat jen pořadí: polarizátor P, vzorek, analyzátoř A

36

Princip polarizačního kontrastu

Polarizační kontrast

Kontrast zobrazení vzniká interferencí řádného a mimořádného paprsku:

Průchodem řádného a mimořádného paprsku přes dvojlomnou látku vznikne mezi nimi rozdíl optických drah $\Delta = dn_o - dn_e$. Po průchodu analyzátozem kmitají vektory E ve stejném směru a nastane jejich interference. Když označíme úhel mezi optickou osou a analyzátozem β , pak

$$I_o \sim (E_o \cos \beta)^2, I_e \sim (E_e \sin \beta)^2$$

Interferenční intenzita :

$$I(\beta) = I_e(\beta) + I_o(\beta) - 2\gamma_t \sqrt{I_e(\beta)I_o(\beta)} \cos \varphi$$

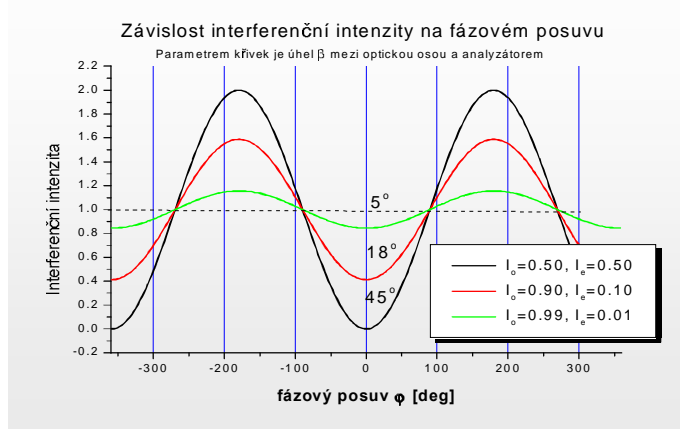
$$\text{Fázový posuv: } \varphi = \frac{2\pi d(n_e - n_o)}{\lambda}$$

Vypočítejte amplitudy E_o a E_e , když polarizátor je kolmý na analyzátozem.

38

Graf interferenční intenzity $P_{\perp A}$

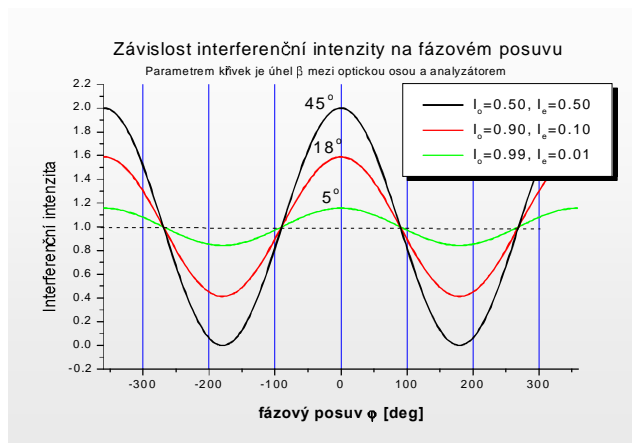
Když roste velikost fázového rozdílu, tak zprvu intenzita roste!

39

Graf interferenční intenzity $P_{\parallel A}$

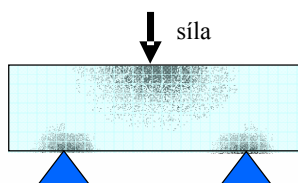
Když roste velikost fázového rozdílu, tak zprvu intenzita klesá!

40

Fotoelasticimetrie

Elasticky (pružně) deformovaný objekt – destička plexiskla

1. tloušťka d je konstantní
2. rozdíl $(n_e - n_o)$ je úměrný pnutí
3. λ je konstantní
4. úhel φ je úměrný pnutí
5. A a P jsou rovnoběžné
6. intenzita klesá, když síla roste

Když síla (pnutí) zmizí, zanikne dvojlom a kontrast zobrazení se ztratí!

- Aplikace:**
- zviditelnění zbytkových pnutí ve skle (čochky)
  - zviditelnění pnutí v plastických výrobcích

41

Deformační dvojlom

Dvojlom vyvolaný orientací makromolekul: natažení polyetylenové folie

1. tloušťka folie d je konstantní
2. rozdíl $(n_e - n_o)$ je úměrný stupni orientace makromolekul
3. λ je konstantní
4. úhel φ je úměrný stupni orientace
5. optická osa má směr orientace

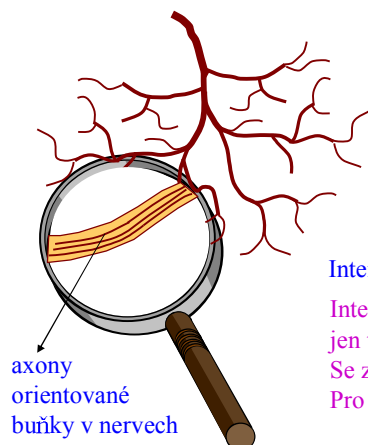
Intenzita obrazu při A a P rovnoběžných:

- nedeformovaná – bez kontrastu ($\varphi = 0$)
- natažená – intenzita klesá ($\varphi > 0$)
- největší kontrast při $\beta = 45^\circ$

42

Dvojlom biologických preparátů

Nervová vlákna se vyznačují dvojlomem

1. tloušťka nervů d je různá
2. rozdíl $(n_e - n_o)$ je konstantní
3. λ je konstantní
4. úhel φ je úměrný tloušťce d
5. optická osa dvojlomu má v každé části nervového vlákna jiný směr

Intenzita obrazu při rovnoběžných směrech A a P:

Interferenčním kontrastem se zobrazí nejkontrastněji jen ty části nervového vlákna, jejichž úhel $\beta = 45^\circ$.

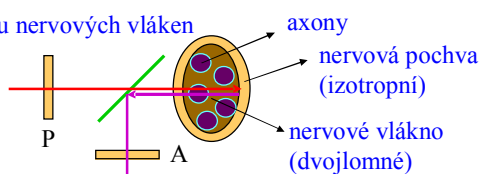
Se zmenšujícím úhlem β bude kontrast klesat.

Pro $\beta = 0$ se kontrast neobjeví.

43

Zobrazení tloušťky nervového vlákna

Využije se dvojlomu nervových vláken

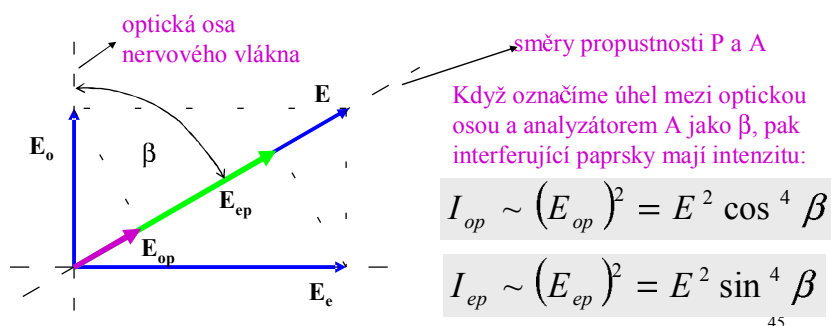
Metoda GDx

1. Lineárně polarizovaný paprsek projde nervovým vláknem **tam a zpět**.
2. Odražené paprsky o a e po průchodu A **interferují**.
3. **Největší kontrast** nastane **jen** u těch částí vláken, kdy je $\beta = 45^\circ$.
4. **Zobrazení různě orientovaných vláken** se dosáhne tím, že se do počítače sejme sada snímků pro řadu úhlů β_i . Na každém snímku budou zobrazeny kontrastně jiné části nervové sítě. Počítač pak provede superpozici všech snímků a jejím výsledkem je zobrazení celé sítě.
5. Současnou rotaci v úhlovém oboru β od -45° do 45° a **výpočet tloušťky** v každém bodě zajistí počítač. Podle tloušťky určí jas bodu na monitoru.
6. Použije se IR laser, aby **neoslňoval** pacienta.

44

Měření tloušťky nervového vlákna

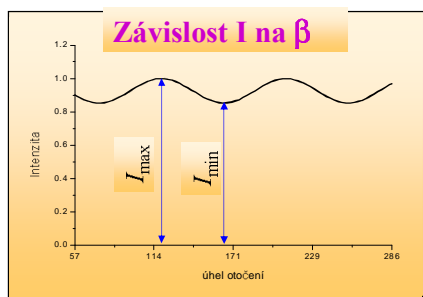
Fyzikální princip měření tloušťky nervového vlákna na níž je založeno diagnostické zařízení **GDx**, využívá faktu, že **nervová vlákna jsou dvojlomná**. Objasníme jej na analýze vztahu pro intenzitu při interferenci řádného a mimořádného paprsku, když směry propustnosti P a A jsou rovnoběžné.

Závislost interference na β

Po dosazení do vztahu pro interferenční intenzitu dostaneme

$$I(\beta) = E^2 \sin^4 \beta + E^2 \cos^4 \beta + 2\gamma_r E^2 \sin^2 \beta \cos^2 \beta \cos \varphi,$$

Fázový posuv

$$\varphi = \frac{2\pi d (n_e - n_o)}{\lambda}$$

obsahuje **tloušťku d** vrstvy dvojlomné látky, kterou v bodě P **chceme určit**. K tomu potřebujeme naměřit závislost interferenční intenzity na úhlu β .

46

Výpočet tloušťky pro $\gamma_t = 1$

Z matematické analýzy vztahu pro interferenční intenzitu plyne, že její maximum nastane pro $\beta = 0$ a minimum pro $\beta = 45^\circ$.

$$1. \quad I(0) = I_{\max} = E^2$$

Princip metody GDx

$$2. \quad I(45^\circ) = I_{\min} = E^2 \left(\frac{1}{4} + \frac{1}{4} + \frac{2}{4} \cos\varphi \right) = \frac{1}{2} E^2 (1 + \cos\varphi) = \frac{1}{2} I_{\max} (1 + \cos\varphi)$$

Z těchto dvou rovnic vypočteme hodnotu $\cos\varphi$

$$\cos\varphi = \frac{2I_{\min}}{I_{\max}} - 1$$

Tím je problém výpočtu tloušťky dvojlomné tkáně vyřešen. Jak vidíme, naměření maxima a minima interferenční intenzity stačí pro výpočet tloušťky d při známé hodnotě λ a ($n_e - n_o$).

Vyšší matematika tento výpočet provádí pomocí fourierovy analýzy **I(β)**.

47

Optická biometrie oka

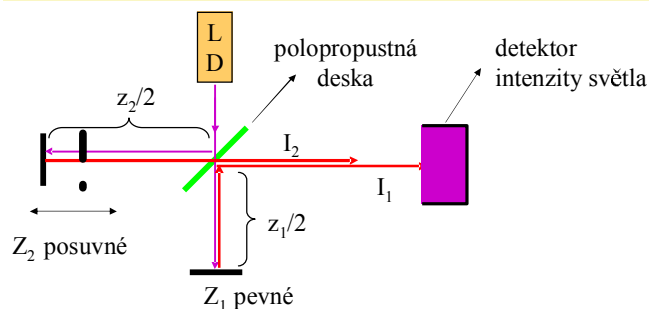
Optická biometrie má za cíl změřit tloušťky jednotlivých optických vrstev oka. Využívá při tom interferenci paprsků odražených na jednotlivých optických rozhraních. Přístroj se v principu skládá z **Michelsonova interferometru** se zdrojem světla o **malé koherenční délce**, konfokální optice s detektorem světla v ohnisku a počítače, který řídí posuv volného zrcadla interferometru a současně ('on line') počítá **viditelnost interference** v závislosti na jeho posuvu. Analýza této závislosti poskytne pak hodnoty tloušťek jednotlivých vrstev. Předpokládá se, že jde o vrstvy isotropní o známém indexu lomu a minimálně rozptylující světelný paprsek.

Pro pochopení optických principů je důležité seznámit se poněkud podrobněji s dvoupraprskovou interferencí.

48

Schéma Michelsonova interferometru

Světlo z luminiscenční diody prochází polopropustnou deskou a odráží se na pevném zrcadle Z_1 . Tak vznikne paprsek 1 o intenzitě I_1 . Na polopropustné desce se ale světlo odráží, dopadá na posuvné zrcadlo Z_2 , kde se odráží a projde polopropustnou deskou. Tak vznikne paprsek 2 o intenzitě I_2 . Fázový rozdíl mezi nimi je

$$\varphi_o = \frac{2\pi(z_2 - z_1)}{\lambda_o}$$

49

Časová koherence

Pro přísně monochromatické světlo je interferenční intenzita dána vztahem

$$I = I_1 + I_2 + 2\sqrt{I_1 I_2} \cos \varphi_o$$

Pro spektrální čáru o střední vlnové délce λ_o a šířce $\Delta\lambda$ pak platí

$$I = I_1 + I_2 + \gamma_t 2\sqrt{I_1 I_2} \cos \varphi_o,$$

kde γ_t je tzv. **stupeň časové koherence**, který závisí na spektrálním složení a na dráhovém rozdílu Δz paprsků 1 a 2.

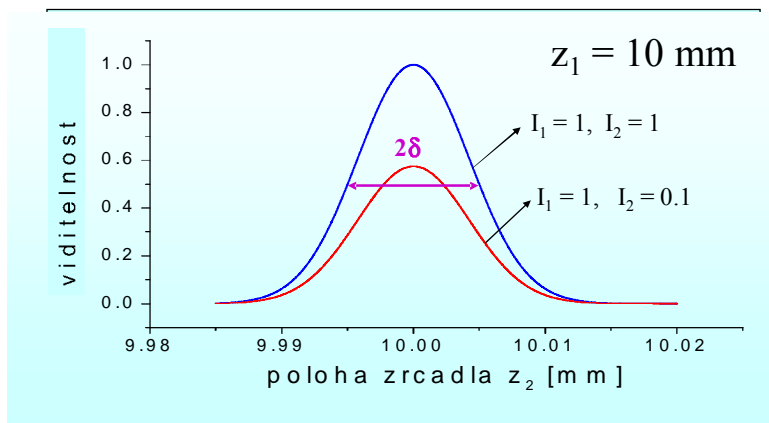
Zjednodušeně a názorně lze časovou koherenci reálných paprsků popsat koherenční délkou δ (délka vlnového klubka) je dána vztahem

$$\delta = \frac{\lambda_o^2}{\Delta\lambda}$$

50

Viditelnost interference

Závislost viditelnosti interference na poloze zrcadla z_2

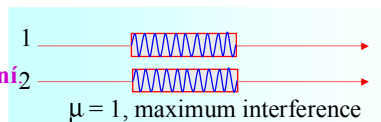
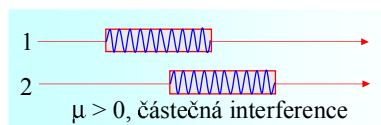
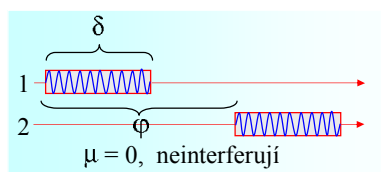

Interferují vlnová klubka

Dvoupaprsková interference se vyznačuje zajímavou vlastností spočívající v tom, že při velkém dráhovém rozdílu interference zcela vymizí (tj. viditelnost $\mu = 0$). Tento jev lze názorně vysvětlit tím, že **nemonochromatické světlo se šíří jako vlnová klubka**.

Vlnové klubko si můžeme představit jako úsek paprsku délky δ , kterému přísluší **střední vlnová délka λ_0** . Mimo tento úsek žádný světelný signál není.

Zjednodušeně se dá říci, že interferují jen ta klubka, která vznikla **dělením amplitudy**. Taková klubka jsou totiž **prostorově koherentní**. Aby dva paprsky interferovaly, musí se setkat v místě, kde je detektor světla.

52

Měření tloušťky vrstvy

$I = \left(\frac{n_1 - n_2}{n_1 + n_2} \right)^2$

posuv vytváří dráhový rozdíl Δz

Mezi paprsky A_1 a B_1 vznikl **dodatečný dráhový rozdíl $2nx$!**

Detektor měří interferenční intenzitu každé dvojice paprsků A_1, B_1, A_2, B_2 v závislosti na posuvu a počítač vypočte závislost viditelnosti interference na posuvu ('on line'). Posuv Z_2 **kompenzuje** dodatečný dráhový rozdíl.

$\Delta z = 0, \mu = 0$

$\Delta z = 2nx, \mu = \text{maximum}$

Interference detailně

Poloha klubek na odražených paprscích

interferují paprsky:

$\Delta z = 0$
 1A, 2A → 1A+2A
 1B, 2B → 1B+2B

$\Delta z < 2nx$
 žádný

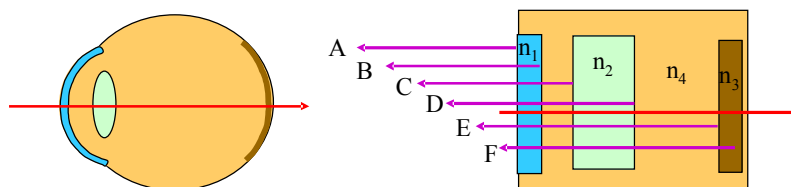
$\Delta z = 2nx$
 2A+1B

$\Delta z > 2nx$
 žádný

Přesnost měření tloušťky je dána přesností indexu a přesností určení Δz , při němž nastane maximum viditelnosti.

Biometrie rozhraní oka

Zjednodušené schéma optických rozhraní oka

1. Paprsky se odrážejí na **každém** rozhraní. Mezi paprsky jsou různé dráhové rozdíly
2. **Všechny paprsky** mohou navzájem interferovat, pokud posuv MI vykompenzuje jejich dráhový rozdíl. Pro 6 paprsků se na **grafu viditelnosti** objeví až 15 **maxim**.
3. Jejich souvislost s tloušťkou rohovky, čočky nebo sítnice se neobejde bez analýzy založené na znalosti příslušných **indexů lomu** a **koherenční délky**.
4. Vodítkem při této interpretaci je dále i **maximální hodnota** viditelnosti příslušného maxima, protože ta závisí na intenzitě interferujících paprsků a ta zase na **odrazivosti** příslušných optických rozhraní.

55

Topografie povrchu rohovky

Rohovkový topograf (keratograph)

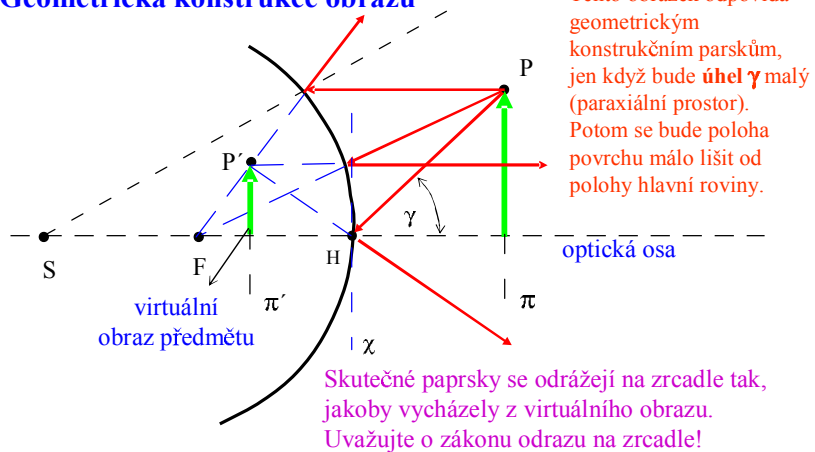
Placidův keratoskop obsahuje svítící soustředné kružnice, které se odrážejí na na povrchu rohovky jako na vypouklém zrcadle. Obraz původních kružnic vytvořený odrazem paprsků z rohovky je snímán kamerou a softwarově počítačem převeden do 3D zobrazení tvaru rohovky. Software pak může navrhnout refrakční korekci, která by kompenzovala deformaci povrchu rohovky např. v jejím pooperačním stadiu.

Optické principy tohoto zařízení jsou objasněny na následujících optických schématech.

56

Vypuklé kulové zrcadlo

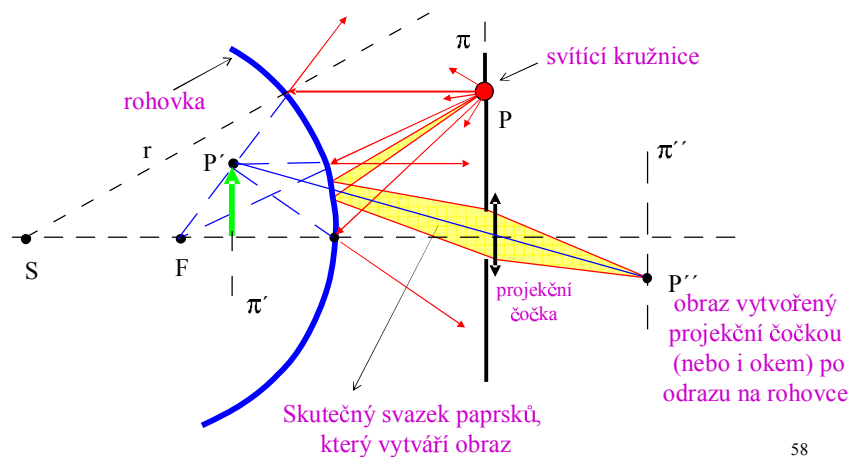
Geometrická konstrukce obrazu

57

Schéma keratografu

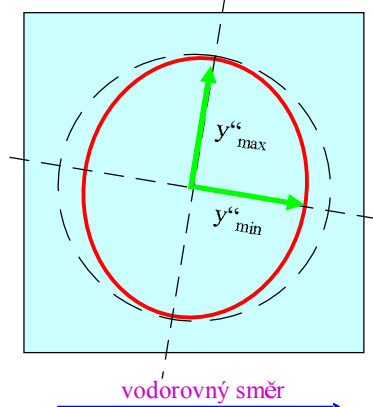
Princip tohoto přístroje je založen na zobrazení svítící kružnice odrazem na rohovce.

58

Analýza obrazu kružnice

Deformovaný obraz kružnice vznikl odrazem na deformované rohovce. Softwarovou analýzou se vypočte korekce.

Postupné kroky analýzy:

$$y''_{\max} \rightarrow r_{\max} \rightarrow f_{\min}$$

$$y''_{\min} \rightarrow r_{\min} \rightarrow f_{\max}$$

Taková deformace rohovky by se dala korigovat vhodnou cylindrickou čočkou.

Které části rohovky tato analýza přísluší, závisí na tom, kam dopadá světlo ze svítícího kroužku.

59

Keratograf

60

WASCA

Wave Aberration System Computer
Analyser

Doc. Josef Kuběna, CSc. Př.f. MU Brno
MUDr. Šárka Skorkovská, CSc. FN U sv. Anny, Brno

Učební text pro studenty optometrie, podzim 2006, verze 3

Aberace očního systému

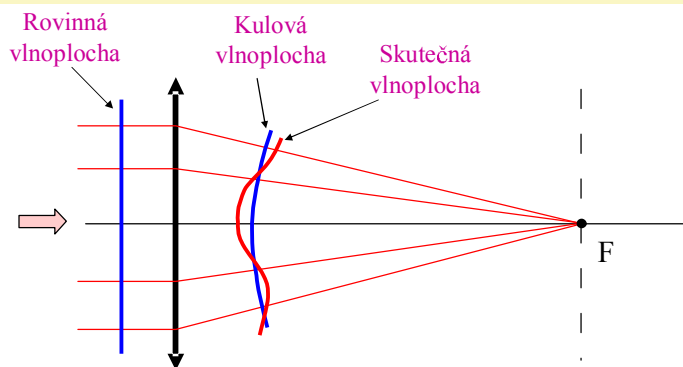
V oftalmologii jsou významné tyto aberace očního systému, kde se společně uplatňují zejména rohovka a čočka:

- Odklonění optické osy čočky od středu sítnice. Koriguje se brýlovým prismaticem.
- Nedokonalá fokusace na sítnici (myopie, hyperopie). Koriguje se dioptrickými brýlemi.
- Astigmatismus (ametropie). Koriguje se kombinací sférické a torické čočky.
- Sférická vada. Koriguje se čočkou, jejíž okrajová zóna má jinou dioptrickou hodnotu než středová.

Jeden ze způsobů, jak rozpoznat typ optické vady a určit její kvantitativní charakteristiky je založen na **měření odchylek vlnoplochy** od ideální vlnoplochy, která realizuje ideální zobrazení. Na tomto principu je založeno moderní zařízení **WASCA** fy Zeiss.

62

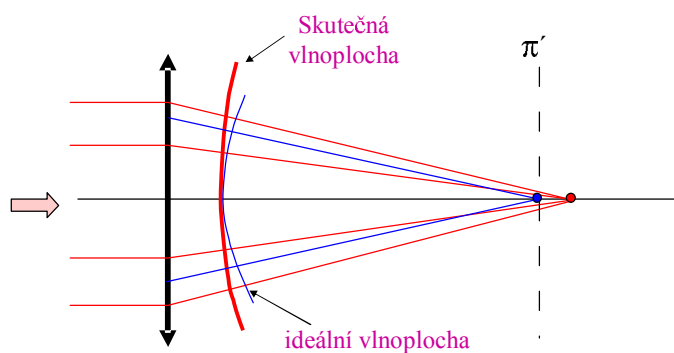
Vlnoplocha ideální a skutečná

Ideální čočka přemění rovinnou vlnu na ideální kulovou vlnu, jejíž paprsky se protnou v bodě F. Reálná čočka s optickými vadami vytvoří **skutečnou vlnoplochu**, jejíž paprsky se neprotínají v jednom bodě, ale vytvoří skvrnku, jejíž maximum intenzity je posunuto z ideálního obrazového bodu.

63

Vada fokusace

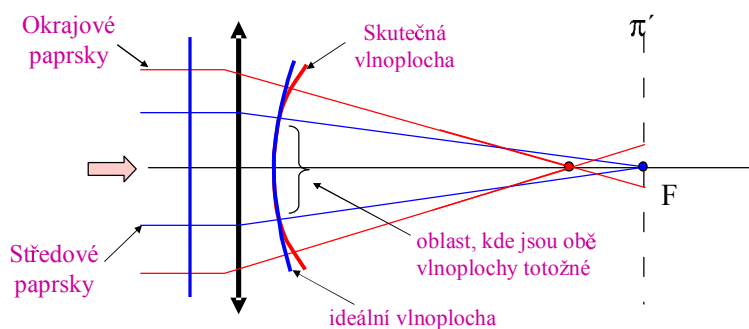

Poloměr skutečné vlnoplochy neodpovídá pevné poloze obrazové roviny π' . Skutečná vlnoplocha vytváří na obrazové rovině neostrý obraz.

64

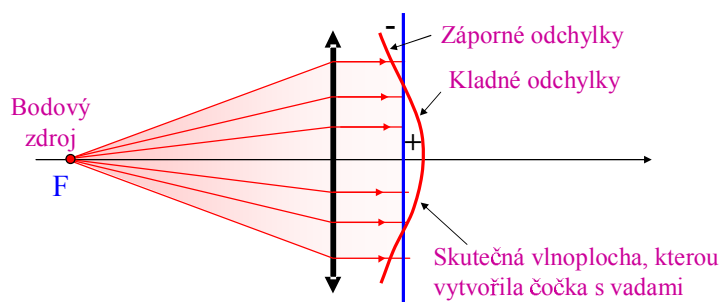
Sférická vada

Okrajová oblast čočky má větší dioptrickou hodnotu než oblast středová. Projevuje se jako neostře zobrazení. Lze je odstranit zmenšením pupily.

65

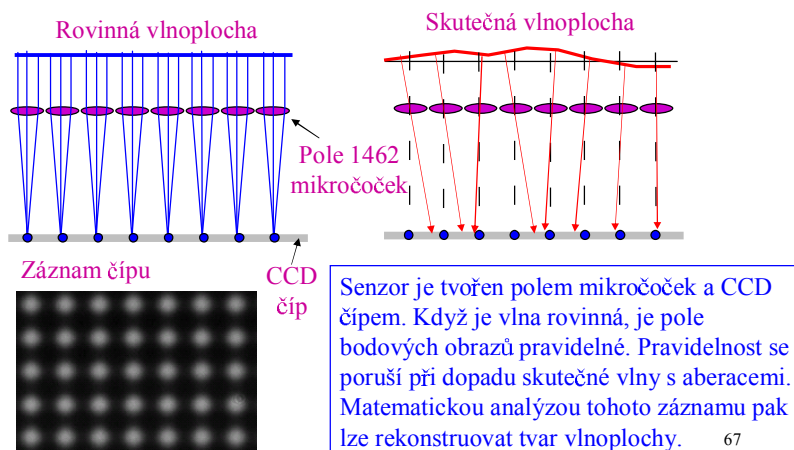
Bodový zdroj a čočka s vadami

Odchytky skutečné vlnoplochy od rovinné vlny přesně charakterizují vady čočky. Klasifikace vady čoček je založeno na měření odchytek v celé ploše výstupní pupily. U přístroje WASCA je bodový zdroj vytvořen osvětlením jednoho bodu na sítnici oka pomocným laserem.

66

Měření tvaru vlnoplochy Shack - Hartmanovým senzorem

Zernikovy polynomy a optické vady

Napsat matematickou rovnici $z = f(x,y)$ pro obecný tvar vlnoplochy je složitý problém. V případě optických vad jde obecně o deformovanou kulovou vlnoplochu.

K matematickému popisu odchylek od kulové vlny se v tomto případě hodí Zernikovy polynomy. Jsou vhodné i proto, že jejich řád (index) jednoduše koresponduje se základními typy vad. Fitováním se pak určí váha zastoupení jednotlivých Zernikových polynomů v naměřeném tvaru vlnoplochy.

$$Z_k = f(\rho, \theta)$$

$Z_1, Z_2 \dots$ vada způsobená náklonem čočky ve směru osy x, resp. y

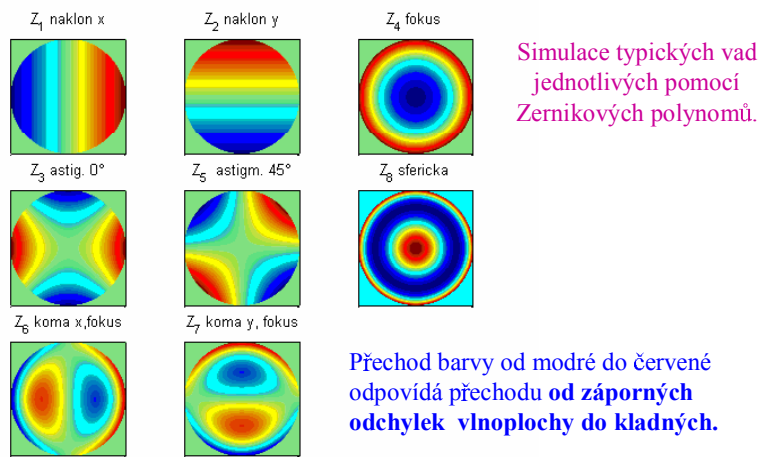
$Z_4 \dots$ vada ostrosti

$Z_3, Z_5 \dots$ vada astigmatismu a ostrosti ve směru 0° resp. 45°

$Z_6, Z_7 \dots$ kombinace komy a náklonu ve směru x, resp. y

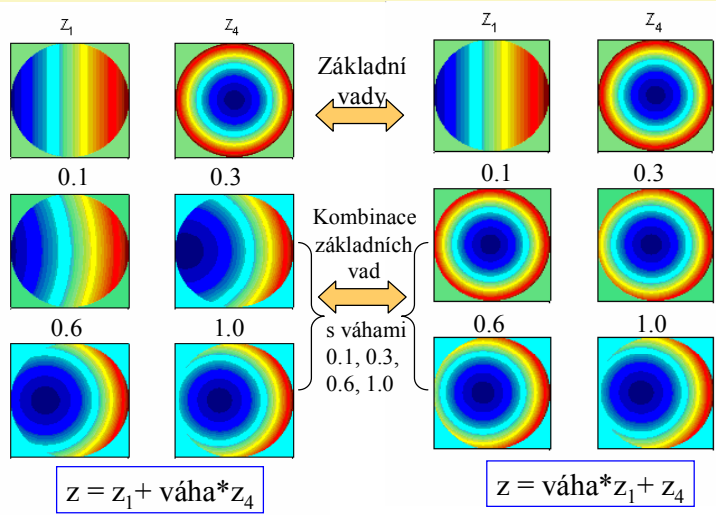
$Z_8 \dots$ vada sférická

Simulace odchylek vlnoploch u různých typů vad

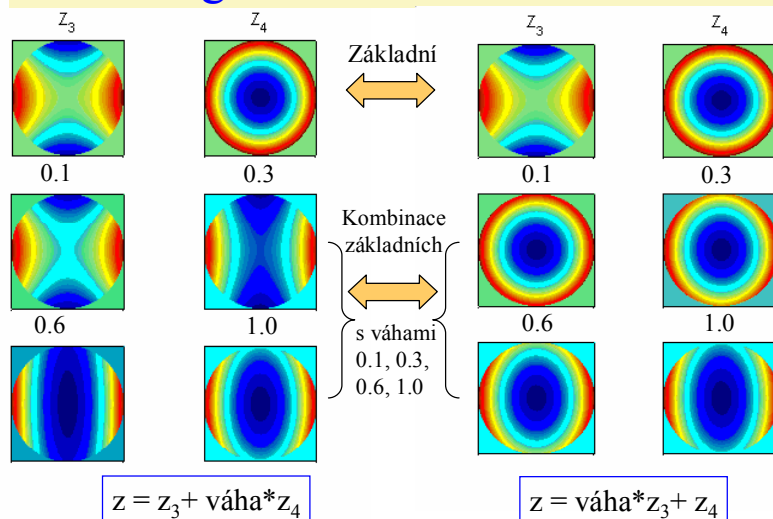

69

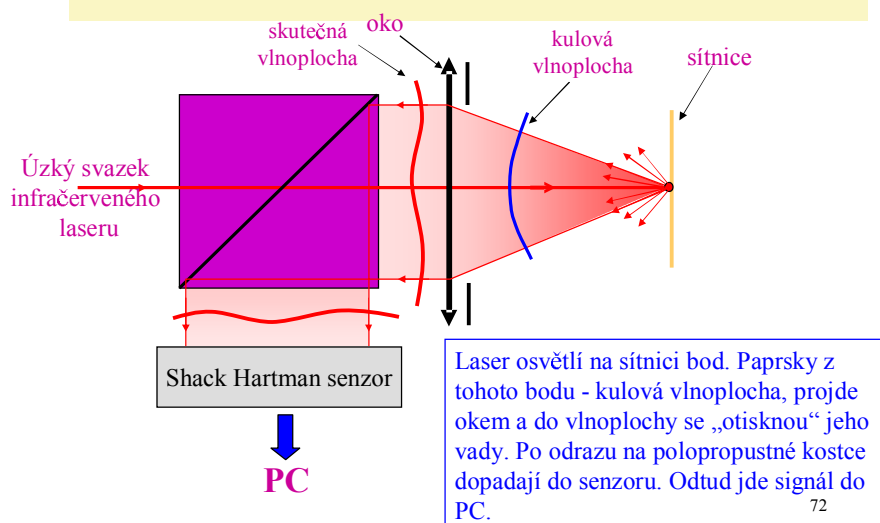
Simulace vady tvořené náklonem a fokusem

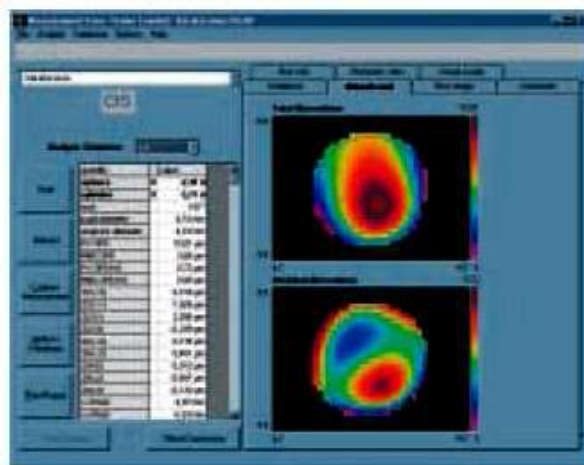
Simulace vady tvořené astigmatismem a fokusem

Optické schéma přístroje WASCA

Obrazovka WASCA

WASCA measurement in patient with keratoconus

73

Rentgenová tomografie a jaderná magnetická rezonance (CT a MRI)

Josef Kuběna

*Text pro posluchače oboru optometrie
na lékařské fakultě MU v Brně*

Autor děkuje doc. Krupovi a doc. Synkovi z FN U sv. Anny
za řadu podkladů a podnětných připomínek k této presentaci